

Türkçe'nin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu

Prof. Dr. Mehman Musaoğlu

Ankara Üniversitesi TÖMER

Konuk Öğretim Üyesi

1.1. İşlevsel Dilbilgisi Yöntemleri ve Kaynakları

İşlevsel dilbilgisi, somut bir gramer dalı olarak, dilin yapısal birimlerinin(metin, tümce, tümcesel bileşimler, çatısal- sözdizimsel yapılanmalar vb.) işlevlerini ve onların kullanım kurallarını incelemektedir. Söz konusu dilbilgisi dalında, çeşitli dil düzeylerinden oluşan dilbilimsel dizge, yapısal bileşenlerinin anlamsal işlevlerinin birlikteliği temelinde ele alınmaktadır. Dil materyallerinin betimlenmesinde ise, başlangıçta işlevsel dilbilgisi düzenlenmesinin metodolojisini oluşturan temel ilkelerden ilki olarak geleneksel biçimden(somut dil aracından) işleve ve anlama yönelmeyi esas alan doğrultulu, işlevden biçime(somut dil aracına) yönelmeyi benimseyen doğrultuya uygun hale getirilerek kullanılmaktadır. Dilbilimde de dil materyallerinin, dolayısıyla dil-kullanım dizgesinin eşzamanlı betimlenmesinde, biçimden(somut dil aracından) işleve yönelmeyi esas alan doğrultunun, işlevden biçime(somut dil aracına) yönelmeyi benimseyen doğrultuya uygun hale getirilerek kullanılmasının yanı sıra, her iki dilbilimsel yöntemin bileşimli olarak uygulanması da söz konusudur (Bondarko 1984;1987; LES 1990).

Bilindiği gibi, Türkçe'nin dilbilimsel- iletişimsel dizgesi, ünlülerin ve ünsüzlerin ses uyumuna, eklemeli- kelime bileşikleşmeli yapısına, tümcesel bileşimlerinin(öğelerinin) "özne+ nesne+ yüklem" sıralamasıyla gramatikal- aspektual olarak yapılanmasının, daha geniş bir düzlemedeki "tümleç+ özne+ tümleç+ nesne+ tümleç+ yüklem" nitelikli genişleyen standart sözdizimsel sıralanmasına göre belirlenebilir.

Bu bağlamda Türkçe'nin eşzamanlı dil- kullanım dizgesinin betimlenmesinde, İşlevsel Dilbilgisi Metodolojisi'nin bileşimli olarak uygulanması, düşüncemize göre yararlı olacaktır. Çünkü böylesine bir metodolojik uygulama, bir yandan Türkçe'nin sesuyumsal- eklemeli ve standart – sözdizimsel yapılanmasına ters düşmeyecektir. Öte yandan da Türkçe'nin, Avrupa

Birliği koşullarında kullanılacağı çağdaş çok dillilik ve Avrupa Diller Dosyası dil öğretilimi ve eğitimi değerleri ölçütlerinin belirlenmesi ortamında (Templer 2002), bilim ve bilişimin gelişme hızına göre oluşan işlevsel anlam alanları, odakları ve nüanslarının eşzamanlı dilbilimsel ve iletişimsel- metindilbilimsel olarak, dil mühendisliğince betimlenmesine olanak sağlayacaktır.

Türkçe'nin işlevsel dilbilgisinin somut olarak düzenlenmesine gelince: Söz konusu çalışma, üç ana kaynaktan yararlanılmakla başlatılabilir:

1. Gelişmiş yazı dillerine ilişkin işlevsel ve geleneksel dilbilgisi çalışmaları;

2. XX. yüzyılın 70'li yıllarından beri yapısal, anlamsal ve işlevsel dilbilim teorilerine göre yapılmış olan yeni Türk dil bilimi veya Türkçe modern dilbilim çalışmaları;

3. Türkçe'nin Türk yazı dilleri olarak Türkiye'de ve diğer Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Topluluklarındaki gerek eğitimi ve incelenmesi, gerekse yabancı dil olarak öğretilimi sonucunda kazanılan deneyim.

Türkçe'nin olası bir işlevsel dilbilgisinin veya şimdiye kadarki geleneksel dilbilgilerinden farklı olan bir dilbilgisinin düzenlenmesinde; yukarıda belirtilen ana kaynakların ne gibi ve hangi ölçütlerde katkı sağlayabileceğine ilişkin, mevcut argümanları değerlendirerek, kanaatlarımı sizinle paylaşmak istiyorum:

Bilindiği gibi dilbilgisinin ve dolayısıyla dilbilimin milat öncesinden beri süre gelen tüm gelişim süreçleri, iki temel evrede ele alınabilir: 1) XIX. yüzyıldan önceki evre; 2) XIX-XX. yüzyıllar, dolayısıyla yeni tarihsel evre. Böylece dilbiliminin gelişiminde yeni bir tarihsel evre olarak değerlendirilen XIX. yüzyıl, yeni dilbilim metotlarının(sözelimi tarihî-karşılaştırmalı metot), XX. yüzyıl ise dilbilim teorilerinin(sözelimi yapısal dilbilim) ortaya çıkmasıyla belirlenebilir(Musaoğlu 1996). Bugün ise dilbilimdeki bilişsel gelişme veya bilişsellik evresi(Kravçenko 2001; Kubryakova 2002), dolayısıyla psikolojik- anlamsal insan entellektine dayanan ve artık yeni bir e-dil ve buna bağlı olarak da e-Türkçe oluşumunun sinyallerini veren XXI. yüzyılsa, büyük bir olasılıkla çağın yeni dilbilim metodolojilerinin belirlenmesiyle nitelendirilecektir. Bu bağlamda Türkçe'nin her türlü kullanım sorunlarının, eğitimi ve öğretiminde ortaya çıkan güçlüklerinin giderilmesi için, yeni bir Türkoloji anlayışıyla, Türkçe modern dilbilim metodolojisinin geliştirilmesi bir önkoşuldur, denilebilir. Türk dil bilimine ilişkin yeni araştırma- inceleme yöntemleri ise en son gelişmelerin bilinciyle ve Türkçe'nin sesuyumsal- eklemeli ve kelime bileşikleşmeli yapısına, standart ve devriksel-sözdizimsel sıralanmasına göre belirlenebilir.

İşte Türkoloji veya Türk dil bilimi, XIX- XX. yüzyıllarda gelişen dilbilimin söz konusu gelişim sürecinin, dolayısıyla dilbilim metotları ve teorilerinin benimsenmesinin neresinde?

Tek bir tümceyle yanıtlarsak, ne yazık ki gerisinde!

Türk dil biliminde şimdiye kadarki yapılan geleneksel araştırmalar- incelemeler ve dilbilgisi çalışmaları, Ferdinand de Saussuri'den önce ortaya çıkan eski tarihî- karşılaştırmalı ve ondan hemen sonra uygulanan ve yapısalcılığın veri tabanını oluşturan betimlemeli yöntemlerle yapılmıştır. Kuşkusuz genellikle XX. yüzyılın ortalarından sonra, gelişimi büyük bir ivme kazanan; yapısal, anlamsal, işlevsel lenuistik teorilere ve evrensel dilbilgisine göre yapılan Türkçe modern dilbilim çalışmaları da bulunmaktadır(Aksan 1995; Uzun 2000;

Dilbilim Araştırmaları 1990-2002 vb.). Ancak söz konusu çalışmalar da gerek Türkçe'nin günlük kullanımında, gerek eğitimi ve ğretiminde ortaya çıkan sorunların çözümlenmesine dönük aktif bir rolü stlenememiş, dolayısıyla çeşitli nedenlerden dolayı maalesef benimsenememiştir. O zaman yukarıda belirtilen temel kaynaklardan Türkçe'nin yeni bir dilbilgisinin veya işlevsel dilbilgisinin düzenlenmesinde nasıl yararlanılabilir? sorusunun cevaplandırılması öncelikli olarak gerekmektedir, diye düşünmekteyiz. Kuşkusuz söz konusu sorunun kısa bir açıklamayla ve hemen cevaplandırılması olanaksızdır. Sorunun, Türkolojinin bir bilim dalı olarak eriştiği noktada ve dilbilimin ağdaş akımları ekseninde enine boyuna tartışılması ve cevaplandırılması gerekmektedir. Bu bakımdan biz konunun sadece güncelliğini şartlandıran temel maddelere ve bazı ayrıntılara değinmekle yetineceğiz.

Her şeyden önce söz konusu sorunun, Türk yazı dilleri ekseninde ve ortak dünya dilleri bağlamında çözümlenmesinin başka bir alternatifinin olamayacağı; dilbilim çalışmalarının XIX. yüzyıldan beri devam ederek süre gelen araştırma- inceleme- betimleme ve bilginin gelişimine göre yapılan bilişsel yorumlamanın kronolojisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda söz konusu bilimsel kronolojiye ve Türk yazı dillerinin ve ortak dünya dillerinin oluşturduğu ağdaş kullanım- iletişim ortamlarındaki birlikteliğine göre temel hareket noktaları olarak belirlenebilen genel sonuçları, ana hatlarıyla iki maddede özetleyebiliriz:

- Türkçe'nin XXI. yüzyılda, Avrasya coğrafyasında ağdaş Türk yazı dilleri ekseninde kullanılmasının yanı sıra lengüistik küreselleşmenin sonucunda giderek belirginleşen ortak dünya dilleri bağlamında, ortak bir Türkçe düzleminde de bilim- bilişim- iletişim dili olarak gerçekleşmesi gereksinimi;

- Bilişim ağında dilbilimdeki gelişim ve değişimlerin genellikle ortak dünya dilleri bağlamında değerlendirilmesi, dolayısıyla temel yapısal, anlamsal, işlevsel, bilişsel dilbilim çalışmalarının ortak dünya dilleri ekseninde koordine edilmesi; özellikle de evrensel dilbilgisi kurallarının İngilizce'ye göre belirlenmesi(Sprachen in Europa 1999; Gurev 2002 vb.).

İşte Türkçe'nin çeşitli kullanım sorunlarının, eğitimi ve ğretiminde ortaya çıkan güçlüklerin çözümlenmesi de söz konusu maddelerden hareketle olanaklıdır, diye düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra genel dilbilimde söz sahibi olarak yeni lengüistik metodolojilerin oluşumunda, ortak dünya dillerinin kullanımında eşitliğin sağlanmasında ve evrensel bilimin gelişiminde yer almanın ve katkı sağlamanın bir yolu da Türkçe'nin işlevsel dilbilgisinin düzenlenmesinden geçmektedir.

1.2. Türkçe'nin İşlevsel Dilbilgisinin Ontolojik-Dilbilimsel Koşulları

Türkçe'nin olası bir işlevsel dilbilgisi, ağdaş dil ortamına göre biçimlenerek kullanılan metindilbilimsel, sözdizimsel, biçimbilimsel, sesbilimsel, deyimsel ve diğer kalıplaşmış araçlarının; sözlüksel, sözlüksel- dilbilgisel, sesbilgisel ve sözcüktüretimsel bileşenlerinin, dilin anlamsal alt yapısına göre belirlenen anlam alanlarının ve işlevsel- düşünsel orta yapısına göre sıralanan işlevlerinin, dolayısıyla odaklanmalarının birlikteliğinden oluşan iletişim mekanizmasının betimlenmesiyle düzenlenebilir. Söz konusu betimlemede, dilin anlamsal alt yapısını, tümüyle evrensel düzlemlili ve belli bir lde göreceli nitelikli insan, evren, doğa, zaman, mekan, neden- sonuç ve karşılıklı etkileşimlilik vb. anlamsal- dilbilgisel kategorilerinin birlikteliği olarak düşünmekteyiz. Dilin göreceli olarak tanımlanabilen işlevsel- düşünsel orta yapısı ise, toplumun ve bireylerin aktif dil edinci bağlamında, söz konusu evrensel nitelikli anlamsal- dilbilgisel kategorilerin, daha geniş bir düzlemdeki işlevselliğinin somut dil düzeyleriyle ilişkileri birlikteliğindeki işlevsel- anlamsal odaklara göre belirlenebilir. Modern dilbilimde de evrensel nitelikli anlamsal kategorilere göre göreceli olarak tanımlanabilen işlevsel- anlamsal alanlar veya bir st kategoriler(odaklar) aşağdaki gibi sıralanmaktadır:

1) Yüklem merkezli işlevsel- anlamsal alanlar:

A) Aspektual ve aspektual- zamansal ilişkilerin alanlar bileşimi: Aspektual alanlar, zamansal sınırlılık, taksis(önce gelme, aynı zamana denk gelme, takip etme devinimlerinin birlikteliği); zamansallık ve onun diğer işlevsel- anlamsal alanlarla ilişkileri; B) Zamansallık, öznel, nesnellik; C) Öznelliğe, nesnelliğe ve yüklemelliğe bağlı olan işlevsel- anlamsal alanlar: Kişi, çatı, etkenlik, etkinlik, ettirgenlik(geçişlilik), edilgenlik, dönüşlülük, işteslik(geçişsizlik);

2) Öznel- nesnel(yüklemesel- öznel ve yüklemesel-nesnel) merkezli işlevsel- anlamsal alanlar aşağıdakilerden oluşmaktadır:

Öznel, nesnellik; söylenenin veya iletinin iletişimsel perspektifi(özneyle yüklem ilişkilerine bağlı olarak ele alınmaktadır.) Bu grubaşmaya bazı belirtilerine göre belirlilik/ belirsizlik alanları da dahil edilebilir. Söz konusu işlevsel- anlamsal alanlar, diğer grubaşmalara ait olan işlevsel-anlamsal alanlarla(zamansal sınırlama- sınırlamama ve nitelikle) da geniş bir biçimde ilintilidir.

3) Nitelik ve nicelik merkezli işlevsel- anlamsal alanların bileşenleri aşağıdakilerdir:

Niteliklilik, niceliklilik, karşılaştırma veya karşılaştırılma(Lat. comparativus); Bu grubaşmaya iyelik (Lat. possessivus) işlevsel- anlamsal alanı da meyletmektedir. Söz konusu eğilim, bir yandan belirlilik(özün veya cevherin nitelendirilmesine bağlı olarak), öte yandan da predikatıflık(Lat. predicatio) veya yüklemellik olarak gözükmektedir.

4) Hal, durum merkezli işlevsel- anlamsal alanlar veya odaklar aşağıdaki bileşinlerden oluşmaktadır:

Bulunma ve bulunulma; karşılıklı ve ortaklaşa etkileşimlilik alanlarının bileşimi(sonuç, vazgeçme, koşul, amaç, nedensellik işlevsel- anlamsal alanları). Bulunma veya bulunulma karşılıklı etkileşimlilik odağı, yüklem(veya predikatın) hal veya durumsal niteliğine bağlıdır. Ancak başka belirtilerine göre, dolayısıyla yüklemelerarası ilişkiler alanına(taksise de bağlı olan) ve söylenenin (iletinin) mekansal niteliğine (herşeyden önce yükleme) de bağlılığıyla seçilen dilbilgisel kategoriler, birbirinden farklı olan alanlara dayanmaktadır.(Bondarko 1987, s. 31-32).

Yukarıda belirtilen işlevsel- anlamsal alanlar, Türkçe'nin göreceli nitelikli dilbilgisel yapılanmasına uygun olarak, aşağıdaki biçimde şemalaştırılmıştır.

ŞEMA 1

Türkçe'de İşlevsel- Anlamsal Alanlar

1. Yükleme, dolayısıyla tümcesel yükleyicilik merkezine göre gerçekleşen işlevsel- anlamsal alanlar:

1.1. Aspektual ve aspektual- zamansal ilişkilerin anlamsal bileşimi

1.1.1. Aspektual alanlar(bitmişlik, bitmemişlik, sürerlilik)

1.1.2. Zamansal sınırlama- sınırlamama

1.1.3. Taksis(önce gelme, aynı zamana denk gelme ve takip etme devinimlerinin işlevsel- anlamsal birlikteliği)

1.1.4. Zamansallığın, dolayısıyla zaman kavramasının aspektuallıkla ve diğer işlevsel- anlamsal alanlarla ilişkileri

1.2. Zamansallık, öznel, nesnellik

1.3. Öznelğin, nesnelğin ve yüklemelliğin birlikteliği eksenindeki işlevsel- anlamsal alanlar.

- 1.3.1. Birinci, ikinci ve üçüncü tekil ve çoğul kişilerin birlikteliği dizgesi
- 1.3.2. Çatısal- sözdizimsel yapılanmalar
- 1.3.2.1. Etkenlik, etkinlik(orta çatı), ettirgenlik; aktif veya geçişlilik.
- 1.3.2.2. Edilgenlik; pasif veya geçişsizlik
- 1.3.2.3. Dönüştürülük veya geçişsizlik
- 1.3.2.4. İşteşlik veya geçişsizlik

2. Öznel- nesnel(yüklemsel- öznel ve yüklemsel- nesnel) merkezli işlevsel- anlamsal alanlar:

- 2.1. Öznellik(salt)
- 2.2. Nesnellik(salt)
- 2.3. Söylenenin(iletinin) özneye yüklemle iletişimsel- bildirişimsel ilişkilerine göre dil- kullanım perspektifi
- 2.4. Belirlilik ve belirsizlik

3. Nitelik ve nicelik merkezli işlevsel alanlar:

- 3.1. Nitelikliliğe bağlı olanlar
- 3.2. Nicelikliliğe bağlı olanlar
- 3.3. Karşılaştırma veya karşılaştırılmaya(Lat.comparativus) bağlı olanlar
- 3.4. İyelik(Lat. possessivus)
- 3.4.1. Belirtilen veya belirtililik(özün veya cevherin nitelendirilmesi olarak)
- 3.4.2. Predikatiflik(Lat. predikatio) veya yüklemlik/ yüklemsellik, yüklemsel yükleyicilik.

4. Hal, durum merkezli işlevsel- anlamsal alanlar veya odaklar:

- 4.1. Bulunma veya bulunulma
- 4.2. Karşılıklı ve ortaklaşa etkileşimlilik
- 4.2.1. Sonuç veya sonuçlanma
- 4.2.2. Vazgeçme
- 4.2.3. Koşul veya koşullar(koşulluluk)
- 4.2.4. Amaç veya amaçlama
- 4.2.5. Neden veya nedensellik

Dilin, söz konusu mutlak ve göreceli evrenselliklerini oluşturan işlevsel- anlamsal alanları araştırılmasının, daha XX. yüzyılın başlarından beri dilbilimde ivme kazandığı bilinmektedir. XX. yüzyılın sonlarına doğru ise, bilgi- iletişim çağının belirginleşmesi sonucunda, sosyal bilimlerde de gerek nitelik, gerekse nicelik açısından önemli gelişim ve değişimlerin gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan dilbilimde de en önemli gelişmelerden birini, söz konusu araştırmaların ve geleneksel- dilbilimsel çalışmaların ekseninde, herhangi bir dilin eşzamanlı anlatım- kullanım birikimini ve olanaklarını içeren işlevsel- anlamsal alanlara göre, yeni dilbilgisi dalının biçimlendirilmesi oluşturmaktadır.

İşlevsel dilbilgisi, her şeyden önce herhangi somut bir dilin anlatım- kullanım birikimi ve olanakları ekseninde, yukarıda belirtilen işlevsel- anlamsal alanlara göre düzenlenebilir. Bundan dolayı söz konusu anlayışın dilbilimsel tanımlanmasını, bir kez daha dikkatlerinize sunmak istiyorum. İşlevsel- anlamsal alan, dilbilimde iki yüzlü bir birim olarak tanımlanmaktadır. Bu birim, söz konusu olacak dilin morfolojik ve sözdizimsel araçlarının aynı “anlamsal bölgeyi” veya alanı oluşturan ve ifade eden sözlüksel, sözlüksel- dilbilgisel ve sözcüktüretimsel olgularıyla karşılıklı etkileşimliğinde biçimlenmektedir(LES, s.38).

Böylece herhangi bir işlevsel dilbilgisi düzenlemesinin temelleri, söz konusu “metodolojik troykaya(üçlüye); “anlama”(ne anlatılıyor?), “biçime” (ne ile anlatılıyor?) ve

“göreve”(ne için anlatılıyor) göre(Zolotova 2002) atılmalıdır. Dolayısıyla soyut dil anlamlarının, gözle görülür somut dil biçimleriyle dilbilgisel- metindilbilimsel betimlemeleri; hem bilgi akımının hızlanması ve yoğunlaşması doğrultusundaki eşzamanlı işlevselliği, hem de iletişim ortamlarının görselleşmesi ve sözlüleşmesi düzlemlerinde yapılmalıdır.

Metodolojik olarak Türkçe'nin işlevsel dilbilgisinin düzenlenmesi kavramı, acaba ne anlamına geliyor? Türkçe'nin işlevsel bir dilbilgisi, bir yaratıcı ekipçemi veya bir kişi tarafından mı düzenlenmeli? Ve neden düzenlenmeli ki?

Söz konusu sorunun cevaplandırılması, kanımca dilbilimin ve genellikle bilimin eriştiği çağdaş düzeyin ve gelişme hızının bağlamında olanaklıdır. Şöyle ki; Türkçe'nin işlevsel dilbilgisi, dilbilimde ve genellikle bilimde tümevarım- branslaşma yöntemiyle yapılan çalışmaların XX. yüzyılda tümdenvarım- çözümlene (sentez- analiz) doğrultusundaki dönüşümü ekseninde, var olan uygun incelemelerin tümünün düzleminde ve objektif olarak değerlendirilmesiyle düzenlenebilir:

Var olan tüm klâsik ve yeni dilbilim, dil üzerine geleneksel Türkolojik çalışmaların ve önemli Türkçe dilbilim incelemelerinin bireysel ve alansal olarak değerlendirilmesinde, sadece dilbilgisel- dilbilimsel terimlerin ve tümüyle terminolojinin yinelenmesi ve üretimi, gerek artzamanlı, gerek eşzamanlı olsun, artık tartışma konusu olmamalıdır. Her şeyden önce, algılama- etkileme nitelikli, kültürel içerikli ve dil- kullanım dizgeli Türkçe'nin, bilim- bilişim düzeyindeki modern durumu, eşzamanlı olarak betimlenmelidir. Söz konusu betimlemede, dilbilgisel- dilbilimsel terminolojinin belirlenmesi, dolayısıyla Türkçe'nin hem dilbilgisel hem de tüm dilbilimsel düzeyleri, onun temel kurallarına göre, çağdaş dilbilimin ışığında, var olan uygun çalışmaların ekseninde yeniden düzenlenmelidir. İşte terimlerin ve terminolojinin yinelenmesi ve üretimi üzerine yapılan tartışmaların dil düzeylerinin düzenlenmesi eksenine indirgenmesi de bu bakımdan daha doğru olacaktır, diye düşünmekteyiz! Ve bundan dolayı Türkçe'nin işlevsel bir dilbilgisinin yaratıcı ve sinerjik olarak düşünebilen bir ekipçe düzenlenmesinin olanaklı olacağını söylüyoruz!

Düzenleme çalışmalarında, somut dil malzemesi olarak modern Türkçe'nin veya söz konusu durumda çağdaş Türkiye Türkçesinin dil- kullanım mekanizmasının kullanımbilimsel verileri ve iletişimsel olanakları kullanılabilir.

Düzenlemenin bilimsel tabanı, şimdiye kadarki yapılmış olan çalışmaların uygun sonuçlarından oluşacaktır. Söz konusu sonuçların tek bir doğrultudaki bilimsel değerlendirilmesinin yanı sıra, gerektiğinde ayrı ayrı birimler, bölümler ve alanlar üzerine geliştirilen düşüncelerin düzleminde yeniden işlenen sistematikler, şemalaştırmalar, sıralamalar, modelleştirmeler vb. ise, düzenlemenin temel yapı taşlarını oluşturacaktır.

Bu bağlamda Türkçe'nin somut bir işlevsel dilbilgisinin düzenlenmesi çalışmaları; metindilbilimsel, sözdizimsel, biçimbilimsel, sözcüktüretimsel, sözcüksel, sesbilimsel vb. dil ve iletişim birimlerinin, işlevsel-anlamsal alanlara göre belirlenebilen görevsel doğrultudaki betimlemesinden başlatılmalıdır, diye düşünüyoruz. Bundan dolayı biz, başlangıçta A.Ü. TÖMER'in yeni hazırladığı “Yabancılar İçin Türkçe” adlı öğretim setindeki dil verilerini inceledik ve söz konusu setin temel ders kitabından aldığımız örneklerine göre ise, sözdizimsel- metindilbilimsel parselyatikleşme (tümcelerın konuya ve yoruma göre kırılarak metinleşmesi) konusuna işlevsel- anlamsal alanların ekseninde kısaca olarak açıklık getirmeye çalışacağız. Dolayısıyla Türkçe'nin işlevsel dilbilgisini oluşturacak temel bölümlerden yukarıda belirtilenin gibi ayrıntılarını, metin kompozisyonu ekseninde ele alacağız.

1.3. Türkçe'de sözdizimsel- metindilbilimsel ve sözdizimsel-tümcesel yapılanmalar

1.3.1 Metindilbilimsel-tümcesel yapılanmalar

Herşeyden önce metin nedir? Göstergebilimde, edebiyat bilminde ve dilbilimde nasıl değerlendiriliyor, kısaca olarak bunlara değinmek istiyorum.

Metin, işaretli dil birimlerinin işlevsel- anlamsal alanların ekseninde ardıl olarak birleşmesiyle gerçekleşen somut bir bileşim veya örgü olarak tanımlanabilir. Bağdaşıklık ve bütünlük metnin temel özellikleridir.

Göstergebilmde her türlü ardıl ve anlamlı işaretlerin veya iletişimsel biçimlerin yanı sıra, tören, dans, oyun vb. toplumsal içerikli faaliyetler de bir metin olarak tanımlanmaktadır. Dilbilimde ise metin, herşeyden önce sözlü işaretlerin bütünlüğü ve bağdaşıklık biçiminde değerlendirilmektedir(LES 1990, s. 507).

Metin, sözlü veya yazılı olarak gerçekleşmektedir. Filolojide daha çok yazılı olarak gerçekleşen metinler, edebiyat biliminde yazılı anıtlarımızın özgün metinlerinin hazırlanması anlayışıyla, artzamanlı ve eşzamanlı olarak incelenmiştir. Genellikle metin teorisi olarak bilinen bilim dalında ise, gerek edebiyat ve metindilbilimi, gerekse deyişbilim, göstergebilimi vb. arasındaki disiplinlerarası ilişkiler ele alınmaktadır.

Çağdaş metindilbilimde ise, belli bir bütünlüğe ve bağdaşıklığa sahip olan metnin kuruluş kuralları ve söz konusu kurallara göre anlatılan anlamsal kuramlar incelenmektedir. Metin incelemeleri, bilimsel bir disiplin olarak filolojinin içerisinde yer almaktadır(LES 1990, s.507).

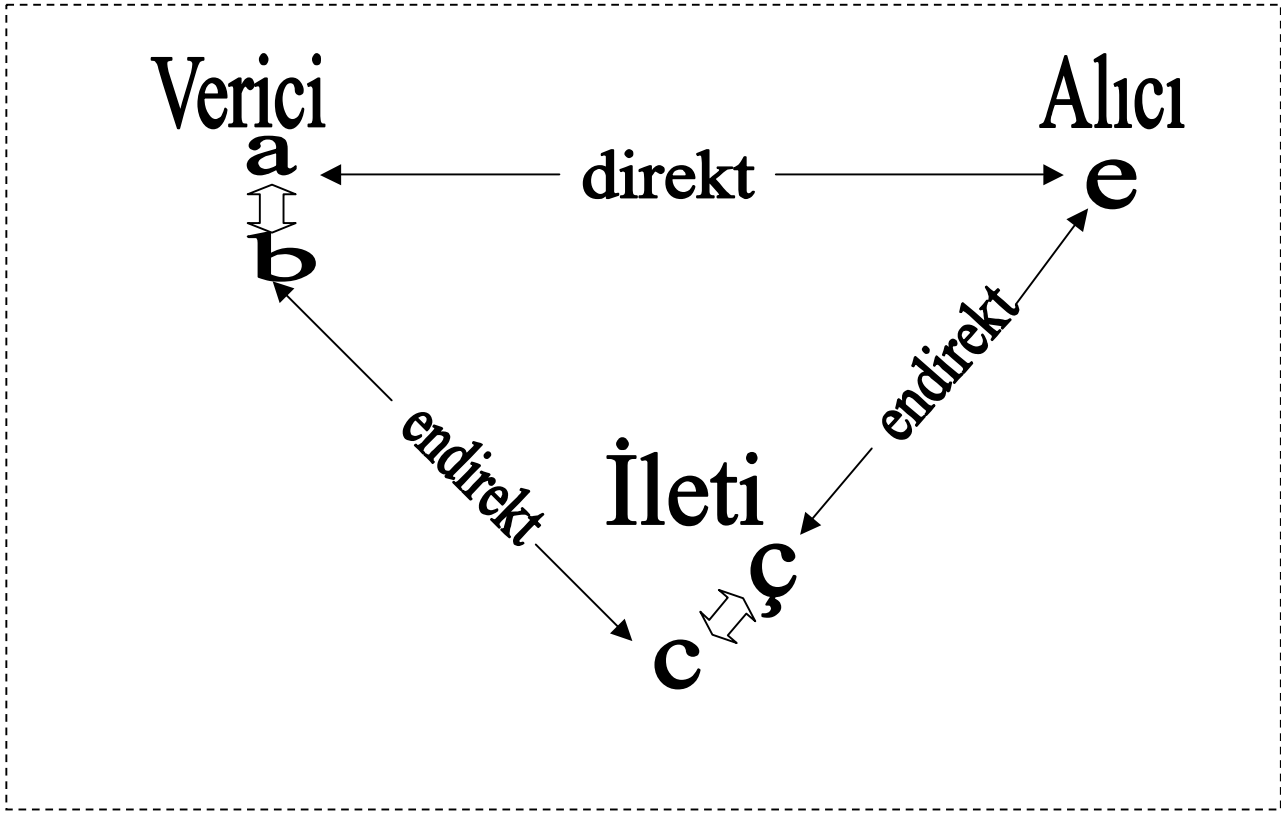
Metin, modern dilbilimde XX. yüzyılın 70'li yıllarından beri onu oluşturan dil birimlerinin metindeki ilişkilerine ve sıralamasına göre yapısal, söz konusu dil birimlerinin ifade ettiği düşünsel kuramlara göre ise anlamsal olarak incelenmiştir. Bilgi- iletişim çağında bunun yanı sıra, metnin işlevselliğinin irdelenmesi de giderek ivme kazanmaktadır. Çünkü dil, gerek bireylerarası, gerekse toplumlararası iletişimin ve bilgi akımının gerçekleşmesinde en temel araç görevini herşeyden önce işlevsel olarak üstlenmektedir. İletişim de, çeşitli sosyal ve dilsel görevi olan ve verici tarafından hem sözlü hem de yazılı olarak üretilen metinlerden oluşmaktadır. Dilbilimde metnin, bugün artık bir temel konu olarak belirlenmesi evresine girilmektedir. Nitekim birçok dilbilimsel kuralın yanı sıra, eylemin çatusal-zamansal biçimlenmesi de, temel metin oluşturucu araçlardan biri olarak ele alınmaktadır. (Zolotova 2002).

Metin, yeterli bir sinerjik öz, kendi-kendine geliştirilen ve oluşturulan, kültürle beslenen bir süreçtir. Klâsik tanımlamasıyla konuşan ve dinleyen arasında sözlü, yazar ve okur arasında ise yazılı metin olarak gerçekleşmektedir. Konuşan ve dinleyen; yazar ve okur, dolayısıyla verici ve alıcı söz konusu dizgenin birer bileşenleri durumundadır. Metin üretimi veya metinle iletişim sağlama süreci olarak tanımlanabilen metin dizgesinin tümünü oluşturan bileşenler ise, çağdaş dil-kullanım ortamında iç-içe gelmektedir. Çünkü bilgi akımının hızlanması, dil ortamının sözlüleşmesi, görselleşmesi, e-dil ve buna bağlı olarak da e-Türkçe gereksiniminin güncelleşmesi sonucunda, yukarıda da belirtildiği üzere, temel bir dilbilimsel-iletişimsel birim olarak “verici ⇔ ileti⇔ alıcı” formülü biçiminde tanımlanan metin oluşturuculuk, çağdaş dil-kullanım ortamına göre yeni bir düzlemde ele alınmaktadır. Dolayısıyla metin, çağdaş dilbilimde bir bileşim, bir dilbilimsel-iletişimsel süreç ve oluşum biçiminde, bileşenlerinin birbiriyle birleşmesi olarak belirlenmektedir. Söz konusu birleşmeye göre belirlenen klâsik “verici ⇔ ileti⇔ alıcı” formülü ise, metin bileşenleri düzleminde yeniden sınıflandırılmaktadır(Zalevsкая, 2002). Bu bağlamda metin bileşenlerinin yeni bir tanımlaması ve İletişimsel Devresi, düşüncemize göre aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

Şema 2

- a. Verici
- b. Vericinin projeksiyonu
- c. Metin gövdesi veya ileti
- d. Metin projeksiyonu
- e. Alıcı

İletişimsel Devre

Türkçe metin, XX. yüzyılın 70'li yıllarından beri Türk dil biliminde (veya Türkolojik nitelikli dilbilim araştırmalarında) yapısal-anlamsal ve belli bir ölçüde işlevsel bakımlardan metindilbilimsel olarak ele alınmıştır. Söz konusu doğrultuda yapılan çalışmalarda genellikle metni oluşturan dil birimlerinin sözdizimsel-metindilbilimsel sıralanması; metnin sınırları, içeriği, “yargı– bilgi ve tümce– metin” etkileşimlikleri ekseninde konuya (temaya) ve yorumu (remaya) ayrılması, metin oluşturucu yapısal etkenler; somut metin parçalarındaki tümcelerarası anlamsal ilişkiler, bu ilişkileri adıyla ve diğer dil birimleriyle sağlayan öngönderimlik, artgönderimlik (Yun.anaphora- öngönderimlik: cataphoric reference; artgönderimlik; anaphoric reference) ve eşgönderimlik (co-reference) düzeyleri vb. üzerinde durulmuştur (Uzun 1995; Üstünova 1998; Abdullayev 1999, Musaoğlu 2002 vb.). Buna karşın söz konusu çalışmalar, henüz Türkçe Metin Lengüistiği disiplini ve buna bağlı olarak da Türkçe'nin yeni düzenlenecek işlevsel Dilbilgisinin “Metin Dil Bilimi veya Metindilbilimsel Yapılanmalar” bölümünü oluşturacak bir nicelikte değildir.

Gelinen noktada öncelikle söz konusu çalışmalardaki metindilbilimsel verilerden ve sonuçlardan yararlanılarak, evrensel nitelikli anlamsal kuramların (mekan, zaman, insan, gezegen, çevre vb.) ekseninde, işlevsel-anlamsal anlamların veya odakların düzleminde ve

yukarıda işlevselliğe göre belirtilen “verici⇔ alıcı” ikilisinin oluşturduğu iletişimsel devrede Türkçe metnin anlamsal- biçimsel yapılanmaları kompozisyonunun süreçleri, sonuçları ve türleri incelenmelidir.

Bu bağlamda Türkçe metin kompozisyonunu oluşturan temel diyalojik- çerçevesel- sözdizimsel ve devriksel- sözdizimsel türlerin (Musaoğlu 2003) yanı sıra, parselyatikli tümcesel yapılanmalar da, Türkçe’de sözdizimsel- metindilbilimsel bileşimler olarak betimlenebilir. Nitekim modern dilbilimde de, parselyatikleşmenin çeşitli yazınsal tarzlarda ve dil- kullanım ortamlarında, iletişimsel bir canlılık merkezini oluşturan metin üretimi veya metin oluşturuculuk olarak betimlenmesi söz konusudur(LES, s.369).

Acaba Parselyatikleşme Nedir?

Dil- kullanım ortamlarında bir dil-konuşma süreci olarak gerçekleşen ve Türkçe’de tarafımızdan parselyatikleşme, parselyatikler veya parselyatik olarak adlandırılan dilbilim teriminin kelime anlamı, paselle- Fr. kısım, parça, alanların bölünmesi demektir. Dilbilimde ise söz konusu kavramın ifade ettiği terim, bir konuşma dili ögesi düzleminde, mikrometin nitelikli tümcesel bileşimlerin bileşeni olarak tanımlanmaktadır. İşte bu bağlamda parselyatikli yapılanmalar, dil- kullanım sisteminde hem sözdizimsel, hem de metindilbilimsel birim düzeyinde gerçekleşmektedir. Parselyatikli sözdizimsel oluşum, bileşenlerinin anlamsal olarak belirlenebilen öngönderimselliğine ve artgönderimselliğine göre de iki parçaya; temel tümceye ve parselyatiğe bölünmektedir. Parselyatikler, gerek yapısal, gerekse işlevsel- anlamsal bakımlardan bağlı oldukları temel tümcelerin nesnesini, öznesini, tümlecini ve diğer açık ifade olunmamış öğelerini kapsar ve somutlaştırır(Musaoğlu 1997,s.7-12) ki, bu da herşeyden önce bir artgönderimsellik olarak belirlenebilir. Parselyatikler, bir yandan yapısal- anlamsal bakımdan tamamladıkları temel tümcelerden sözdizimsel- tümcesel tonlamayla ve noktalama işaretleriyle ayrılmaktadır. Öte yandan ise parselyatikler, tamamladıkları temel tümcelere bağlı olmanın ötesinde, ayrıca bir işlevsel- anlamsal alanı(nesnellik, öznellik, zamansallık vb.) da vurgulamaktadır. Sözelimi:

1. Nesnellik işlevsel- anlamsal alanına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar:
 - 1.1 Basit tümce veya tümceler temelinde;
 - 1.1.1 Türkiye’de bir yılda **dört mevsimi de** yaşıyoruz. **İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış** (2,s.27).

Metin 1.1.1.1

Türkiye’de Dört Mevsim

Türkiye’de bir yılda dört mevsimi de yaşıyoruz. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış. İnsanlar genellikle yazın denizlere, kışın dağlara gidiyorlar. İlkbaharda ağaçlar çiçekler açıyor ve havalar ısınıyor. Çok soğuk veya çok sıcak olmuyor. Yazın ise Antalya, Bodrum ve Kuşadası gibi yerler çok sıcak ve nemli oluyor. Sonbaharda yapraklar dökülüyor ve yavaş yavaş hava soğuyor. Sonbaharda, Abant ve Yedigöller çok harika oluyor. Kapadokya ise, her mevsimde çok güzel.

- 1.1.2. Burada iğneden ipliğe **her şey** bulunur; **kumaş, halı, kilim, kürk, tütün...**(2, s.89).

Metin 1.1.2.2. Urfa'nın Etrafı

Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Zafer Dinçer Güneydoğu Anadolu üzerine bir yazı dizisi hazırlamakla görevlendirilir ve röportajlar yapmak üzere bölgeye gider. Zafer Dinçer'in bu gezisindeki ilk durağı Urfa'dır. Dinçer Urfa'da ilk olarak Zülfikar adında bir marangozla tanışır. Zülfikar doğma büyüme Urfalıdır; ilkokul mezunu olmasına rağmen şehrin tarihi ve folklorüyle ilgili pek çok bilgiye sahiptir. Bu durum Zafer Dinçer'in çok hoşuna gider, çünkü burada yapacağı araştırmalarda kendisine yardımcı olacak iyi bir rehber bulmuştur. Birlikte bir kahveye gidilir, birer bardak soğuk ayran içilir, hal hatır sorulur, uzun uzun sohbet edilir. Daha sonra Zülfikar, Zafer Dinçer'i Urfa Çarşısı'na götürür; rengarenk, capcanlı, tarihî Urfa Çarşısı'na...

Zülfikar: Buralar benden sorulur, beyim. Kendimi bildim bileli bu çarşıdayım. Büyük küçük herkes tarafından sevilip sayılıyım burada. Benim dükkanım da az ileride. Bu şehirdeki birçok bebek benim yaptığım beşiklerde büyümüştür.

Zafer: Burası ne kadar büyük bir çarşı! Neler satılıyor burada?

Zülfikar: **Burada iğneden ipliğe her şey bulunur; kumaş, halı, kilim, kürk, tütün... Kumaşların bazıları komşu ülkelerden getirilir, bazıları da Urfa'nın köylerinde genç kızlarımız tarafından el tezgahlarında dokunur.**

Zafer: Çarşı esnafı arasında güzel bir dostluk ve dayanışmanın olduğu ilk bakışta görülüyor, yanılıyor muyum Zülfikar?

Zülfikar: Doğrudur, beyim. Buranın esnafı birbirini rakip olarak görmez. Sabah erken saatlerinde hep beraber dükkanlar açılır, mallar yardımlaşarak kapı önlerine taşınır. Sonra birer tütün sarılıp çaylar yudumlanır. İlk müşteriler beklenirken esnaf arasında tatlı bir sabah sohbeti başlar.

Zafer: Şu bakır işlemeler çok güzel. Bunlar da mı burada yapılıyor?

Zülfikar: Bakırcılık Urfa'da çok eski bir zanaattır. Son zamanlarda unutulmaya yüz tuttu, ama bu çarşıda birkaç kişi bu işi baba mesleği olarak sürdürüyor.

Zafer ile Zülfikar konuşa konuşa bir saate yakın Urfa Çarşısı'nda gezerler. Biraz dinlenmek için, çarşı içinde küçücük bir çay ocağının önüne dizilmiş hasır taburelere oturup birer kahve isterler. Zülfikar cebinden tabakasını çıkarıp birer sigara sarar. Zafer, Zülfikar'ın Urfa'yla ilgili anlattığı her şeyi büyük bir dikkatle dinlerken bütün çarşyı kaplayan bir türkü duyulur...

Söz konusu metinbilimsel yapılanmalardaki parselyatikler, öncül tümcelerdeki öngönderimsel öğeleri artgönderimsel olarak, anafirik bir düzlemde gerek yapısal, gerekse anlamsal bakımlardan tamamlamaktadır.(Yunan. Anaphora-getirme, ait etme anlamındadır; Metni oluşturan öncül tümcelerdeki herhangi bir sözcüğün veya sözcenin anlamlarının, ardıl sıralamada yer alan tümcelerdeki uygun sözdizimsel öğelerle somutlaştırılması demektir.)

Birinci metinde(1.1.1.1) öngönderimsel öge olarak dört mevsimi sözdizimsel birimi seçilmektedir. Vericinin metinbilimsel projeksiyonuna göre belirlenen ileti, dolayısıyla Türkiye'de bir yılda yaşanabilen ve parselyatikle somutlaştırılan dört mevsim olayı, metin gövdesinde ilkbahar, yaz, sonbahar üzerine verilen bilgilerle ifade edilmektedir. Şöyle

ki;başlangıç tümcede parselyatikte somutlaştırılan ve vericinin metindibilimsel projeksiyonuna göre belirlenen 4 mevsim, metin gövdesinde, metin projeksiyonuna göre Türkiye'yi bilmeyen yabancı bir alıcıya(okura veya dinleyiciye) yönelik açıklanmaktadır. Metnin bitiş parçasını "Kapadokya'da ise, her mevsimde çok güzel" tümcesi oluşturmaktadır. Söz konusu bitiş tümcesinden önce, Türkiye'de yaşanan kış üzerine de herhangi bir bilgi metinleşmede yer alsaydı, o zaman anlatılan konuyla bütünlük tümüyle sağlanılacaktı. Türkiye'nin doğal görünümünün şu biçimdeki anlatımı, Türkiye'yi iyi bilmeyen yabancı bir alıcıya(okura veya dinleyene) yöneliktir ve metnin işlevselliği de buna göre belirlenmektedir. Diğer örneklendirmede (1.1.2.2.) de Türkiye'nin tanıtımı, yabancı bir okura veya dinleyene yönelik, vericinin projeksiyonuna göre(Burada Türkiye'nin otantik yerleri söz konusudur.) belirlenmektedir. Söz konusu diyolojik metnin parçalarından birinin başlangıç tümcesi, parselyatikli yapılanmayla ifade olunmaktadır.

1.2. Bileşik tümce veya tümceler temelinde:

1.2.1. Ancak, bu felaketlerden daha önemli bir şey var ki, her zaman göz ardı edilmiştir: "**Çevre kirliliği**" sorunu (II, s. 71).

1.2.2. Belki de kendi kafanızın içinden sevdiğimiz, hatırladığımız bir ses, ses olmadan sizi çağırıştır. **Olabilir**(III, s.26).

Metin 1.2.1.3

Doğa Hak Ettiğimiz Sürece Bizimle Olacak

İnsanlık, var oluşundan bu yana çeşitli dönemlerde çok değişik felaketlerle karşılaşmıştır. Tarihimizdeki en büyük felaket "Nuh Tufanı"dır. Bu tufanda Nuh peygamber her canlıdan birer çifti gemisine alarak insanlığı yok olmaktan kurtarmıştır. Bazı dönemlerde sıtma, verem, cüzzam gibi hastalıklar insanlığı kırıp geçirmiştir. Günümüzde ise AIDS, kanser, hepatit B gibi önemli hastalıklar insanları öldürmekte, tıbbi da düşündürmektedir. **Ancak, bu felaketlerden daha önemli bir şey var ki, her zaman göz ardı edilmiştir: "Çevre kirliliği" sorunu.** Bu tehlike, toprağı, havayı, suyu kirletmektedir. Türkiye de bu sorunla karşı karşıyadır. 1985 yılında NASA bu konuda bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonucu ürkütücüdür; Türkiye 55 yıl sonra çöl olabilir ! Gerçekten de dünya hızla çölleşmektedir. Bu konuda Türkiye'de duyarlı bir kurum vardır: TEMA Vakfı. Bu vakfın kurucusu Hayrettin Karaca "Türkiye'de her gün 150 kamyon dolusu, her yıl 500 milyon ton verimli toprağı erozyon sonucu kaybediyoruz." diyor. Nedeni ise ağaçları katletmemiz. Doğal olarak bu sonuç akıllı insanları düşündürüyor. Bu sözler, onlara filmlerdeki uçsuz bucaksız çölleri hatırlatıyor ve "Bugüne kadar bizden kilometrelerce uzaktaki coğrafyanın sorunu olarak düşündük bunu, şimdi bizim kapımızı mı çalıyor acaba?" dedirtiyor.

Toprak yok olmakla kalmıyor, tarım alanlarını da sürükleyip götürüyor beraberinde. Bu da başka bir sorunu gündeme getiriyor; köyden kente göç. Erozyon, susuzluk ve kuraklığı doğuruyor. Böylece su kaynakları yeterince beslenemiyor, çoğu bitki örtüsü de yok oluyor. Yine araştırmalar gösteriyor ki, bugüne değin Türkiye'de on iki tür bitki yok olmuş. Bu sorunla ancak insanları bilinçlendirerek başa çıkabiliriz. TEMA Vakfı da bunun bilincinde. Bunun için herkesi ağaç dikmeye özendiriyor, halkı bilgilendirmek için eğitimler yetiştiriyor. Vakıf herkesi çalışmalarına çağırıyor, her yardımı kabul ediyor, yeter ki "Türkiye çöl olmasın!" Bu sloganla çalışmalarına hiç yılmadan devam ediyor TEMA Vakfı.

İnsanlık, olumlu ya da olumsuz davranışlarının sonucunu mutlaka görecektir. Unutmayalım ki; doğa, bizim onu hak ettiğimiz sürece vardır.

METİN 1.2.2.4.

Yolun kenarına oturdum. Az ötemde bir eşek otluyor. Onun da rengi çağla bademi; ağzı, dişleri, kulakları, boynu ne güzel! Otluyor. Otları adeta çatırdata çatırdata yiyor. Belki

de bu çitirtılı sesi “Hişt, hişt!” diye duymuşumdur. Eşeğin ot koparışının sesinden apayrı bir ses “Hişt, hişt!” dedi. Hani bazen kulağınızın dibinde çok tanıdığınız bir ses isminizi çağırır. Olur değil mi? Pek enderdir. Belki de kendi kafanızın içinden sizin sevdiğiniz, hatırladığınız bir ses, ses olmadan sizi çağırıştır. **Olabilir.**

1.2.1.3 metninin gövdesini oluşturan tümcelerin ardıl sıralamasında, bileşik tümce temelindeki; **Ancak, bu felaketlerden daha önemli bir şey var ki, her zaman göz ardı edilmiştir: “Çevre kirliliği” sorunu** parselyatikli sözdizimsel yapılanması gelmektedir. Şöyle ki; söz konusu parselyatikli oluşumun birinci bileşeni, bileşik bir tümceden oluşmaktadır: “Ancak, bu felaketlerden daha önemli bir şey var ki” (temel), “her zaman göz ardı edilmiştir” ise yan tümcedir. Yan tümce, temel tümcenin tamamlanmamış ve “bir şey” bağlayıcı sözcüğüyle yarım ifade edilmiş sözdizimsel ögesini somutlaştırmaktadır. Ancak göz ardı edilen bir şeyin ne olduğu parselyatikle, dolayısıyla **“çevre kirliliği” sorunu** ile ifade olunmaktadır. Söz konusu tümcenin parselyatikleşmemiş durumu şöyle olacaktır: “Ancak bu felaketlerden **“çevre kirliliği” sorunu** gibi daha önemli bir şey var ki, her zaman göz ardı edilmiştir.” Bu durumda “çevre kirliliği sorunu” ögesi, metin projeksiyonuna göre iletinin yorumunu oluşturduğu için, bileşik tümcenin parselyatikleşmesiyle daha aktif bir sözdizimsel-metindilbilimsel pozisyonda parselyatik olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla üç parçadan oluşan “Doğa Hak Ettiğimiz Sürece Bizimle Olacak” metnin bileşenleri arasındaki anlamsal bütünlüğü sağlamaktadır.

Nesnellik işlevsel-anlamsal alanına göre gerçekleşen 1.2.2.4 metnindeki örneklendirmede ise, anafirik eşgönderimsel sözcük olarak “Belki de” ögesi seçilmektedir. “Belki de” sözcüğü, söz konusu sözdizimsel- metindilbilimsel durumda tümcenin bir yorumu olarak, “olabilir” parselyatığıyla tamamlanmaktadır. “Olabilir” parselyatığı, söz konusu metin parçasının bitiş tümcesi niteliğini de taşımaktadır.

2. Nedensellik işlevsel-anlamsal alanına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar

2.1. Bileşik tümce temelinde

2.1.1. A. İşten sonra markete uğradım, sonra kasaba. **Çünkü evde hiçbir şey yok** (I,s.97).

B. Herkes Özlem’e selam verdi, çünkü orada onun birkaç arkadaşı vardı (I,s.92).

Metin 2.1.1.B.5

EŞİMLE NASIL TANIŞTIK?

İyi hatırlıyorum, on sekiz yaşındaydım. En iyi arkadaşım Özlem’le birlikte bir partiye gittik. Çok kalabalık bir partiydi. İçeri girdik. **Herkes Özlem’e selam verdi, çünkü orada onun birçok arkadaşı vardı.** Özlem uzun boylu, güzel ve cana yakın bir kızdı. Ben ise ufak tefek, hafif toplu ve oldukça sıkıldım; üstelik pek de güzel değildim. Partide bütün gençler Özlem’le dans etmek istedi. Ben ise bir kenarda oturdum: Hiç kimse beni dansa kaldırmadı. Bu sırada Özlem arkadaşlarından birinin yanına gitti ve beni işaret etti, bir şeyler söyledi. Biraz sonra o genç yanıma geldi ve beni dansa davet etti. Ben utandım ve teklifini kabul etmedim, ama o genç çok ısrar etti. Biraz dans ettik. Adı Ali’ydi, benimle aynı yaşıydı ve gerçekten çok kibar bir gençti. Danstan sonra bana “Yarın ne yapıyorsun, Meral? Meşgul müsün?” dedi. Ben de “Hiçbir işim yok.” dedim. Beni sinemaya davet etti, ben de memnuniyetle kabul ettim. Daha sonra Ali ve ben çok iyi anlaştık. Tam iki yıl sonra bana evlenme teklif etti. Benim doğum günümde, yani 12 Mart’ta evlendik. Şimdi üç çocuğumuz var ve çok mutlu aileyiz. Sık sık Özlem’le buluşuyoruz, o hâlâ benim en iyi arkadaşım. Özlem

zaman zaman bana “o akşam iyi ki Ali’yi senin yanına gönderdim ve sen de onun teklifini kabul ettin, değil mi?” diyor. Özlem çok haklı.

2.1.2. Hep birlikte yenen yemekten sonra Mahmut Bey, Alican ve Bahadıra çevreyi gezdirdi. Gesi’ye elli yıl önce yerleşmiş olan Hamdi Dede’ye de haber gönderdi; **Buraları en iyi bilen oydu çünkü**(II,s.164).

2.1.3. İnsanların arasındaki iletişimde yalnız sözcükler değil, yüz, el, kol ve beden hareketleri de oldukça önemlidir. **Çünkü yüz ifadeleri , el ve kol hareketleri, bedenin duruş tarzı, sesin tonu gibi sözsüz mesajlar kullanarak da iletişim kurabiliriz** (II,19).

2.1.4 Meslek yaşamınız konusunda önemli bir karar vermeniz gerekiyor. **Bu kararı verirken partnerinize de danışın. Çünkü, yaşamı onunla paylaşıyorsunuz** (II,s.109).

Metin 2.1.2.6.

“Gesi Bağlarında Dolanıyorum” metninden parça:

Hep birlikte yenen yemekten sonra Mahmut Bey, Alican ve Bahadır’a çevreyi gezdirdi. Gesi’ye elli yıl önce yerleşmiş olan Hamdi Dede’ye de haber gönderdi; buraları en iyi bilen oydu çünkü.

Hamdi Dede : Buralar eskiden üzüm bağıydı; şimdi de bağlar var, ama benim gençliğimdeki gibi değil. Şu yamaçta gördüğünüz taş yapılara “güvercinlik” denir. Gesi’nin her yerinde bunlardan bulunur. Güvercinliklerin üstü açıktır; içeriye ancak yerin altına oyulmuş tünellerden geçilerek girilir.

Metin 2.1.3.7

Kelimelerin Ötesinde Sözsüz İletişim

Bir atasözümüz “Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşır.” der.

İnsanların arasındaki iletişimde yalnız sözcükler değil, yüz, el, kol ve beden hareketleri de oldukça önemlidir. Çünkü yüz ifadeleri, el ve kol hareketleri, bedenin duruş tarzı, sesin tonu gibi sözsüz mesajlar kullanarak da iletişim kurabiliriz.

İnsanlar arasındaki iletişimde, hem sözlü hem de sözsüz mesajları aynı anda kullanırız. İki kişinin konuşmadan birbirleriyle iletişim kurması, birbirini anlamaya çalışması zordur, ama olanaksız değildir. Aslında konuşmalarımızda sözlü mesajlar, mesaj alış verişinin ancak küçük bir bölümünü oluşturur. Yüz ifadeleri, el kol hareketleri, bedenin konumu ve sesin yükselip alçalması gibi sözsüz mesajlar, iletişimdaki mesajların büyük bir bölümünü meydana getirir.

Kimi zaman insanların duygularını anlamak gerçekten zordur. Bazen de insanlar düşüncelerini ve duygularını başkalarıyla paylaşmak istemezler. Bu kişilerin kafalarının içine girerek düşüncelerini öğrenemeyeceğimize göre yüz ifadelerine, beden hareketlerine bakarak duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışırız.

Sözsüz iletişim açısından insan vücudundaki en önemli bölge yüz, yüzde de en önemli organ gözlerdir. Ancak yüz ifadelerini anlamak o kadar kolay değildir. Çünkü yüz, karmaşık bir iletişim sistemi oluşturur. İnsanların konuşarak ya da konuşmayarak yüzleriyle birbirlerinden farklı, kaç ayrı ifade belirtebileceği konusu, henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

(Doğan Cüceloğlu’nun Yeniden İnsan İnsana adlı eserinden uyarılama)

Bilindiği gibi, bileşik tümcelerin yapısal- anlamsal türlerinden biri, tambileşimli- nedensellik ifade eden dil birimleridir. Sözelimi 2.1.1.B.5 metnindeki “Herkes Özdem’e selam verdi, çünkü orada onun birkaç arkadaşı vardı” bileşik tümcesinde öncül bileşen temel tümce, ardıl bileşen ise yan tümcedir. Yan tümce, temel tümceye tümüyle ait olarak, onu nedensellik işlevsel- anlamsal alanına göre tamamlamaktadır. Nedensellik işlevsel- anlamsal alanına göre belirlenen diğer tümceler(2.1.1.A; 2.1.2.6; 2.1.3.7; 2.1.4) ise, bileşik tümce değildir. Nitekim yukarıda getirilen sözdizimsel ve metindilbilimsel oluşumlardaki söz konusu ardıl bileşenler,ayrıca bir sözdizimsel tonlamayla gerçekleşmektedir. Ve onlar, bileşik

tümce temelindeki çünkü bağlacıyla kullanılarak; öncül bileşenleri nedensellik işlevsel-anlamsal alanına göre, bir parselyatik olarak tamamlamaktadır.

3. Zamansal sınırlılık ve nedensellik işlevsel- anlamsal alanlarına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar.

3.1 Bileşik Tümce Temelinde:

3.1.1. Yapımına ne zaman başlandığını bilmiyorum, ama **1953'te** ancak bitirilebildiğini biliyorum. *Çünkü 10 Kasım 1953'te düzenlenen bir törenle Atatürk'ün naaşı Anıtkabir'e nakledilmiştir*(II, s, 146).

Metin 3.1.1.8.

Anıtkabir

Paskazi: Hocam, Anıtkabir'in mimarisi bana çok değişik geliyor. Ne zaman yapılmış acaba?

Tülay: **Yapımına ne zaman başlandığını bilmiyorum, ama 1953'te ancak bitirilebildiğini biliyorum. Çünkü 10 Kasım 1953'te düzenlenen bir törenle Atatürk'ün naaşı Anıtkabir'e nakledilmiştir.**

Paskazi: Peki hocam, Atatürk 1938'de ölmedi mi? O tarihte Anıtkabir yapılmamış demek ki!

Tülay: Söylediklerin doğru. Atatürk'ün İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda öldüğünü biliyorsun değil mi? Naaşı, Atatürk'ün vasiyeti üzerine 21 Kasım 1938'de Ankara'daki Etnografya Müzesine getirildi. Anıtkabir'in yapımı bitirilinceye kadar da orada kaldı.

Paskazi: Hocam, Anıtkabir kim tarafından yapılmış?

Tülay: Atatürk'ün vefatının ardından, ona yakışır bir anıt mezarın yapılacağı yer olarak, Ankara'ya hakim konumu nedeniyle o yıllarda Rasattepe denilen alan seçildi. Proje için bir yarışma açıldı ve yarışma sonucunda Emin Onat ve Orhan Arda'nın ortak projesinin uygulanmasına karar verildi. Ancak bu proje çeşitli nedenlerle değiştirilerek günümüzdeki şekline getirildi.

Paskazi: Anıtkabir için seçilen yer çok güzel. Üstelik akşamları Ankara'nın her yerinden görünebiliyor.

Tülay: Tabii, orası eksiden Ankara'nın en yüksek noktası olduğu için "Rasattepe" olarak adlandırılmış.

Paskazi: Bence doğru bir seçim. Atatürk gibi bir devlet adamına da böyle bir yer yakışır. Ancak Anıtkabir'de bir mezar daha gördüm. O kime ait?

Tülay: Hımm, o mu? O, Atatürk'ün en yakın silah arkadaşı ve aynı zamanda ikinci cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün mezarı. O da Türk halkı için Atatürk gibi önemli bir devlet adamıdır.

Paskazi: Verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim hocam, hoşça kalın.

Tülay: İyi günler Paskazi.

3.1.1.8. metininde söz konusu olan Atatürk'ün mimarisinin, 1938- 1953 yılları arasındaki zamansal sınırlılık içerisinde yapılışı ve bundan sonra 1953'te düzenlenen bir törenle Atatürk'ün naaşının Anıtkabire nakledilmesidir. Görüldüğü gibi "çünkü"bağlacıyla bileşik tümce temelinde gerçekleşen parselyatikli sözdizimsel- metindilbilimsel parça, hem zamansal sınırlılık, hem de belli bir ölçüde nedensellik işlevsel- anlamsal alanlarına göre gerçekleşmektedir. Söz konusu sözdizimsel- metindilbilimsel parçada, zamansal sınırlılık

anlayışının ifade edilmesi ve gereken metindilbilimsel bağdaşıklıkla sağlanabilmesi için, öncül bileşende 1953'te anafirik öngönderimsel sözcüğü, ardıl bileşende ise, 10 Kasım 1953'te anafirik artgönderimsel sözcüğü kullanılmaktadır. 1953 yılı ve öncelikle de 10 Kasım tarihi, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti için büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı 10 Kasım 1953'te sözcüğü, parselyatikte yer almaktadır.

4. Zamansal sınırlılık ve nesnellik işlevsel-anlamsal alanlarına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar

4.1. Basit Tümcce Temelinde

4.1.1. **O sırada** kocası da evde söylene söylene **kravatını** arıyordu. **“Hemen giyinmem gerek. Yoksa geç kalacağım. Kravatım nerede?”** (II, s. 76).

Söz konusu parselyatikli sözdizimsel- metindilbilimsel parçanın öncül bileşeni, basit bir tümcedir. Öncül bileşeni tamamlayan ve basit tümcelerden oluşan parselyatikler, içsel anlatımla ifade olunmaktadır. Zamansal sınırlılığa göre sıralanan metin bileşenleri arasındaki bağdaşıklık, öncül bileşendeki o sırada sözcüğü, parselyatiklerdeki hemen sözcüğü ve geç kalacağım sözcüğüyle oluşmaktadır. Nesnellik ise, söz konusu sözdizimsel- metindilbilimsel parçanın öncül ve ardıl bileşenlerindeki tekrarlanan **kravatını/ kravatım** sözcüğüyle sağlanabilmektedir.

5. Niteliklilik işlevsel- anlamsal alanına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar.

5.1. Basit Tümcce Temelinde

5.1.1. “Lider” ilk olanı yapan, ilk olanı keşfedendir. **Tıpkı Colomb’un Amerika’yı keşfi, Edison’un elektrik ampulü icadı gibi**(III, s. 145).

METİN 5.1.1.9

LİDERLİK

A. Bir liderde bulunması gereken özellikler sizce neler olmalıdır? Bu özelliklerin sizde olduğuna inanıyor musunuz?

Zordur liderlik. Bir topluma yön vermek, tek bir yürek olmuş milyonlarca insanı meydanlarda toplayabilmek, hele hele on binlerce insandan o ideal uğruna canlarını bile vermelerini beklemek zordur, zor. İşte bu nedenle liderlerin sayısı azdır. O denli üstün özellikler ister ki; tüm bu özellikler sıradan insanlarda bulunmaz. İşte onun içindir ki, “Yurtta sulh, cihanda sulh.” sözlerini duyduğumuzda Mustafa Kemal Atatürk’ü, “Bir hayalim var.” sözünü duyduğumuzda Martin Luter King’i hatırlarız. Onların, yani tarihin seyrini değiştiren, evrensel mesajlarla toplumlara önderlik eden “gerçek” liderlerin insanları ortak değerler etrafında birleştirdiklerini kabul ederiz. Onların kılavuzluğunda yolumuzu çizer, onların ilkelerini kendi ilkelerimiz biliriz.

Burada eskilerin değişimi ile bir mim koyalım: “Lider” birçok kişinin sandığı gibi bir yönetici, bir ülkeyi ya da bir kurum veya kuruluşu yöneten insan değildir. **“Lider” ilk olanı yapan, ilk olanı keşfedendir. Tıpkı Colomb’un Amerika’yı keşfi, Edison’un elektrik**

ampulü icadı gibi. Ama, liderin işi daha zordur. Çünkü, o tüm alışkanlıkları, tüm kokuşmuşlukları yıkmaya çalışandır. Çünkü, o insanın kurtuluşunu insana rağmen sağlamaya çalışır. Ama, en garip olanı birçoğu çöpün, batağın içinden çıkardıkları tarafından öldürülür. Gandhi gibi, bir kısmı ise katili yakalanmayanlar safındadır Luther King gibi... Sonra yıllar geçer, meydanlar dolmaya başlar yine o insanları anmak, o insanlara vefa borcunu ödemek isteyenlerce.

Yaşanan tüm toplumsal sorunlara rağmen her toplumun zor durumlarda sığınacağı bir lider var yüreğinde. Bir kişinin değil, bir toplumun her katmanında farklı sözcüklerle de olsa bu coşkun sevginin dile getirildiğini duyabilirsiniz. Türk halkının Atatürk'e duyduğu sevgi ve bağlılık bunun bir örneğidir. Her birimiz farklı görüşleri savunuyor olsak da Atatürk söz konusu olduğunda duruyor ve sanki aramızdaymış, sanki her an onunla karşı karşıya kalacakmış gibi sözlerimizi tartıyorsak; bizim için yaptıklarını düşündüğümüzde en kuvvetli görünenimiz bile bir yutkunup susuyorsa bu, çekindiğimizden, korktuğumuzdan değil, her birimizin farklı bir güçle bu lidere bağlı oluşumuzdandır. Şüphesiz bizim gibi toplumlar çok. Pek çok ülkeden pek çok insan kendi ülkesi ve insanları için böyle bir liderin olduğunu dile getirecektir. İşte bu, bedeni çoktan toprak olsa da ruhu yaşayan liderlerin niçin unutulmadığı sorusunun cevabı; bize tüm değişen yaşam şartlarımıza, kendimizi oyalama taktiklerimize rağmen yürüyecek bir yolumuz olduğunu hatırlatmalarıdır. Henüz yürümeye başlamasak da bir liderin sesini duyduğumuzda dilini anlamıyor olsak da yüreğimiz ona cevap veriyor. Gitgide daha da küçülen dünyamızda, özünde aynı sözleri farklı dillerde söyleyen gerçek liderlerimizin bizi birbirimize yakınlaştıracığı günlere hazırlanıyoruz.

Söz konusu sözdizimsel- metindilbilimsel parçanın parselyatikleşmemiş şekli, bir basit tümce olarak, şöyle olacaktır: "Lider, tıpkı Colomb'un Amerika'yı keşfi, Edison'un elektirik ampulü icadı gibi "ilk olanı yapan, ilk olanı keşfedendir." Görüldüğü gibi parselyatikleşmeyle, söz konusu lider tiplemesinin nitelendirilmesi, daha açık bir biçimde ifade edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu parselyatikli sözdizimsel-metindilbilimsel birim ve bu birimin yer aldığı ikinci paragraf, 'Liderlik' adlı metnin birinci paragrafına göre artgönderimsel, üçüncü paragrafta göre ise öngönderimsel bir durumdadır. Dikkat ederseniz, sözkonusu metindeki parselyatikli sözdizimsel-metindilbilimsel tek birim de ikinci paragrafta kullanılmaktadır.

6. Belirlilik işlevsel- anlamsal alanına göre gerçekleşen parselyatikleşme veya parselyatikli yapılanmalar.

6.1. Basit Tümce Temelinde

6.1.1. Kökaldaş ve Ebul Kasım medreseleri de Taşkent'te görülmeden geçilmemesi gereken yerler. **Özellikle de Orta Asya tarihini merak edenler için...**(III, s. 171).

METİN 6.1.1.10

Özbekistan Notları

Özbekistan'ın her köşesi tarih kokuyor. Taşkent'te dolaşırken bu tarihî dokunun büyüleyici güzelliği insanı bir anda eski zamanlara götürüyor. Yalnızca Taşkent mi? Ya Semerkant, Hive ve Buhara'ya ne demeli.

Bu diyarlarda eğitime, folklore, kültüre ne kadar önem verildiği ilk bakışta görülüyor. Taşkent Devlet Üniversitesi ve Cihan Dilleri Üniversitesi bunun örneklerinden yalnızca ikisi. Taşkent'in merkezinde, Türkçenin zenginliğini kanıtladığı Muhakemet'ül Lugateyn adlı eseriyle nam salan Ali Şir Nevai'nin adını taşıyan Edebiyat ve Tarih Müzesi

bulunuyor. Nevai'nin adına bir de tiyatro kurulmuş şehirde. **Kökaldaş ve Ebul Kasım medreseleri de Taşkent'te görülmeden geçilmemesi gereken yerler. Özellikle de Orta Asya tarihini merak edenler için...**

Özbekler çok sıcak kanlı insanlar. Türk konukseverliğini yalnızca Türkiye'de görebileceklerini düşünenler, Özbekistan'a gelince bu fikirlerini değiştireceklerdir mutlaka. Ortak bir tarihi ve kültürü paylaştığımız Orta Asya halkı bizlere o kadar benziyor ki!...

Semerkant'ta bulunduğum süre içinde öyle güzel anılarım oldu ki, Özbek konukseverliği, bize ikram edilen hoş kokulu kavunlar ve yüzlerce çeşidi bulunan tandır ekmeği üzerine bir makale yazabilirim.

Semerkant'ta da pek çok tarihî yapı var; okullar, şifahaneler, külliyeler... Bunlardan belki de en önemlisi; tarihçi, matematikçi, gök bilimci ve devlet adamı olan, Semerkant'ı İslam uygarlığının başlıca merkezlerinden biri durumuna getiren Uluğ Bey'in adını taşıyan rasathane...

Uluğ Bey'in bir de medresesi var. Ayrıca Tilla Kari ve Şerdar medreseleri de mutlaka görülmeli. Registan Meydanı'nın yakınında bulunan bir parkta yüzleri birbirine dönük dört bahşı(ozan) heykeli var. Bunlar; İslam Şair, Erşey Cümenbülbüloğlu, Fazıl Yoldaş ve Muhammedkul'a ait heykeller.

Özbek heykel sanatçıları, Ali Şir Nevai'nin de görkemli bir heykelini yapmışlar. Yüzyıllar önce yaşamış bu ozanların heykelleri Özbek tarihinin bekçileri gibi duruyor meydanlarda; heybetli, sessiz ve dimdik.

Özbekistan seyahatimiz boyunca tarihin koridorlarında dolaştık. Orta Asya kültürünün izlerini medreselerde, külliyelerde, şehrin sokaklarında aradık. Özbeklerin yerel müzik aletleri "rehap, dutar ve daire" ile çalıp söyledikleri şarkılar kulağımızın pasını sildi.

Dilimizde şarkılarla Özbekistan'a veda ederken, bayramlarda çalınan iki metre uzunluğundaki bir çalgı olan Kerney'in sesi peşimizden geliyordu sanki...

Söz konusu parselyatikli sözdizimsel- metindilbilimsel oluşumu, bir basit tümceyle ifade edersek, aşağıdaki şekle girer: "Kökaldaş ve Ebul Kasım medreseleri de Taşkente, özellikle de Orta Asya tarihini merak edenler için, görülmeden geçilmemesi gereken yerlerdir." Basit tümce temelinde gerçekleşen yapılanmadaki "Özellikle de Orta Asya tarihini merak edenler için" parselyatiği ise, sadece **Kökaldaş ve Ebul Kasım medreseleri** sözcesinin kullanımıyla ilintili değildir. Söz konusu parselyatik, metinde Özbekistan'ı anlatan tüm tarihsel yapılara ve kültürel özelliklere ilişkin olarak kullanılan artgönderimsel ve üstgönderimsel nitelikli bir metin birimidir.

Sonuç

1. Türkçe'de sözdizimsel- metindilbilimsel oluşum veya birim olarak betimlenen parselyatikli yapılanmaların, yer aldığı metinleşmelerdeki diğer metin bileşenleriyle hem üst-, hem de artgönderimsel bağdaşıklık oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Türkçe'nin uygun bir işlevsel dilbilgisinin, sözdizimsel- biçimbilimsel ve sesbilgisel-sesbilimsel nitelikli alanlarının, sadece "sözcüksel ve sözcüktüretimsel bölgeleriyle" etkileşimliğine dayalı bir düzenlenmesi yetersiz olacaktır, diye düşünmekteyiz. Dolayısıyla Türkçe'nin işlevsel bir dilbilgisinin düzenlenmesi; metin kompozisyonu, klâsik anlamdaki tüm dilbilgisi düzeyleri (fonetik, morfoloji, sentaks), özellikle de sözdizimsel- tümcesel

yapılanmalarla(Musaoğlu 2002) dilin sözcüksellik(leksikal) ve sözcüktüretimi(kelime yapımı) alanlarını kapsayan disiplinlerarası bir düzlemde olanaklıdır.

2. Gerek diyalojik- çerçevesel- sözdizimsel ve devriksel- sözdizimsel yapılanmalar, gerekse sözdizimsel- tümcesel koşutluklar(Musaoğlu 2002, s.115-120; 141-143; 317-318; Musaoğlu 2003, s.16-24 vb.) ve söz konusu parselyatikli sözdizimsel- tümcesel bileşimler(Musaoğlu 2002, s.66-71), Türkçe'nin genel metin kompozisyonu ekseninde, incelenmesi gereken sözdizimsel- metindilbilimsel konulardır.

3. Ankara Üniversitesi TÖMER'in hazırladığı "Yabancılar İçin Türkçe" adlı öğretim seti ve ders kitaplarında yer alan metinler, Türkiye'nin ve dünyanın tanıtımı ve anlatımı doğrultusunda, algılama- etkileme nitelikli, kültürel içerikli ve dil- kullanım dizgeli Türkçe'nin yabancılar için öğretilmesi ekseninde; son 20 yıl boyunca uygulamalı olarak yapılmış olan çalışmaların sonucunda düzenlenmiştir. Bu bağlamda metinleri oluşturan sesbilgisel- sesbilimsel- biçimbilimsel- sözdizimsel ve sözcüksel- sözcüktüretimsel bileşenlerin, Türkçe'nin genel metin kompozisyonunu oluşturan türlerinin kullanım süreçlerinde işlevsellik ve somut sonuçlarıyla işlerlik kazanabilmesi söz konusudur. Bundan dolayı Türkçe'nin düzenlenecek olası bir işlevsel dilbilgisinde sözdizimsel- metindilbilimsel yapılanmalar da yer alacaktır.

Kaynakça

1. Bondarko A.V., Funkcionalnaya grammatika, Leningrad "Nauka", Leningradskoe Otdelenie, 1984, s.3-57(İşlevsel Dilbilgisi); Bondarko A.V., Vvedenie. Osnovaniya funktsionalnoy grammatiki; sb. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Leningrad, İzdatelstvo "Nauka", Leningradskoe Otdelenie, 1987 s. 5-36, (İşlevsel Dilbilgisinin Temelleri, kp. İşlevsel Dilbilgisi Teorisi); Lingvistiçeskiy ensiklopediçeskiy slovar, Moskva, "Sovetskaya Ensiklopediya", 1990, s. 565-566(Ansiklopedik Lengüistik Sözlük).

2. Templer, Bill 2002, Türkiye'deki Avrupa Dilleri Dosyası[European language portfolio (ELP)] ve Yabancı Dil Olarak Türkçe: Avrupa Konseyi'nden Öğreticinin Yetkileri İçin Uygun Bir Amaç Oluşturma, Dil Dergisi, Sayı: 113 Mart- Nisan s. 24-32.

3. Musaoğlu, Mehman 1999, Çağdaş Lengüistik ve Türk Dili Bilimi, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, s. 775-779. 23-27 Eylül 1996 yılında Ankara'da düzenlenen Türk Dili Kurultayına bildiri olarak sunulmuştur.

4. Kravçenko A.V., Kognitivnaya lingvistika i novaya epistemologia(K voprosu ob idealnom proekte yazıkoznaniya), İzvestiya AN, Seriya Literaturı i Yazıka, 2001, tom 60, N:5, s.3-13 (Bilişsel Dilbilim ve Canlı Sistemlere Göre Oluşan Yeni Yorumlama); Kubryakova E.C., Kognitivnaya lingvistika i problemi kompozisionnoy semantiki v sfere slovoobrazovaniya, İzvestiya AN, Seriya Literaturı i Yazıka, 2002, tom 61, No 1, s. 13-24. (Kelime Yapımı Ekseninde Kompozisyon Semantiği ve Bilişsel Lengüistik), Rusça.

5. Aksan, Doğan 1995, Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları; Uzun, N. Engin 2000, Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe, İstanbul, 369 s. ; Dilbilim Araştırmaları, "Hitit" Yayınevi 1990-2002.

6. Sprachen in Europa. Sprachsituation und Sprachpolitik in europäischen Ländern. Hrsgb. Von 1. Ohnheiser, M. Kienpointner und H. Kalb. (Innsbruecker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Bd. 30). –Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1999,XI, 5416 s.; Gurev V.A. Britanskaya grammatičeskaya traditsiya, İzvestiya AN, Seriya Literaturı i Yazıka, 2002, tom 61, No 3, s. 37-48, (Britanya Dilbilgisi Geleneği), Rusça;

7. Bondarko A.V., a.g.e, s. 31-32.
8. LES: Lingvistiçeskiy ensiklopediçeskiy slovar, Moskva, “Sovetskaya Ensiklopediya”, 1990, s. 24-32 (Ansiklopedik Lengüistik Sözlük).
9. Zolotova G.A Kategorii vremeni i vida s toçki zreniya teksta. Voprosı Yazıkoznaniya, 2002, No:3, s. 8-29(Metin Bakımından Zaman ve Çatı Kuramları).
10. A.g.e., s. 8.
11. Uzun, Leyla Subaşı 1995, Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı. Simurg, 176 s.; Üstünova, Kerime 1998, Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler, İstanbul 380 s.; Abdullayev, Kamal 1999, Azerbaycan dili sintaksisinin nazarı problemleri; Ali Mektebler üçün ders vasaiti, “Maarif” Nasriyyatı Bakı, s. 178-270; Musaoğlu, Mehman 2002, Türkçe'nin İşlevsel Dilbilgisinin Sözdizimsel- Metindilbilimsel Düzeyinin Düzenlenmesi Üzerine, V. Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri, 9-10 Mayıs, Side, s.15-24.
12. Zalevskaya A.A. Nekotorie problemi teorii ponimaniya teksta, Voprosı Yazıkoznaniya, 2002, 4, s. 62-73 (Metni Anlama Kuramının Bazı Problemleri).
13. Musaoğlu, Mehman 2003, Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik- Lengüistik Temelleri, Dil Dergisi, Sayı:118 Ocak- Şubat, s. 16- 25.
14. Lingvistiçeskiy ensiklopediceskiy slovar..., s.367.
15. Musaoğlu, Mehman 1997, Türk Destanlarının Dilinde Bir Sentaks Özelliği Üzerine, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Sayı: 16- Aralık s. 7-12.
16. Musaoğlu, Mehman 2002, Türkolojinin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler- İncelemeler, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 105-133; 312.

Özel Kaynaklar

1. Hitit. Yabancılar İçin Türkçe, 1, A.Ü. TÖMER, 2002.
2. Hitit. Yabancılar İçin Türkçe, 2, A.Ü. TÖMER, 2002.